УДК 347.763:656.223/224

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВОРУ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРА ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Сірко Ростислав Богданович
здобувач кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»

Правове регулювання перевезень пасажирів є однією з найважливіших категорій в цивільному праві України, без з'ясування сутності та природи якої досить складно зрозуміти особливості договорів перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом, порядок їх укладання, зміни та припинення, а також відповідальність сторін та інші питання, які виникають у зв'язку зі здійсненням перевезень. Незважаючи на проведення кодифікації цивільного законодавства України, деякі проблемні питання перевезень пасажирів врегульовані не повною мірою, у зв'язку з чим питання практичного застосування та вирішення спірних питань, що випливають з договорів перевезення залізничним транспортом, залишається складним питанням через наявність значної кількості нормативних актів, що регулюють відносини в цій сфері.

Теоретичну основу дослідження склали наукові праці таких правознавців, як С. С. Алексєєва, А. Г. Бикова, М. І. Брагінського, В. В. Вітрянського, Г. С. Гуревича, О. В. Дзери, А. С. Довгерта, В. А. Єгіазарова, О. С. Іоффе, О. О. Карлова, А. Д. Кейліна, Н. С. Ковалевської, В. В. Луць, О. Л. Маковського, Д. А. Мєдвєдєва, Я. І. Рапопорт, А. М. Рубіна, Г. П. Савічева, О. І. Сафончик, О. М. Садікова, Є. О. Харитонова, М. Є. Ходунова, Р. Ш. Цинцадзе, Х. І. Шварца, Я. М. Шевченко, Г. Ф. Шершеневича та інших.

Метою статті є науковий аналіз загальних положень договору перевезення пасажира залізничним транспортом як окремого інституту договірних зобов'язань та аналіз чинного законодавства України, теоретичних та практичних проблем, що виникають у сфері залізничних перевезень пасажира.

Залізниці повинні забезпечувати потреби населення у пасажирських перевезеннях, безпеку користування залізничним транспортом, необхідні зручності, якісне обслуговування пасажирів на вокзалах і в поїздах, своєчасне перевезення і збереження багажу і вантажобагажу [17; с. 57; 13; с. 184].

Організація перевезень пасажирів, багажу та вантажобагажу встановлюється «Порядком обслуговування громадян залізничним транспортом» [7], а умови перевезень – «Правилами перевезень пасажирів» [8]. Відповідно до п. 2.1.1. «Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України» (далі – Правила) перевезення пасажирів здійснюється між всіма залізничними станціями та зупинковими пунктами, відкритими для посадки, висадки пасажирів, за розкладом руху пасажирських поїздів, затвердженим у встановленому порядку. При цьому загальні положення щодо перевезення пасажиру передбачені ст. 910 ЦК України [3].

За договором перевезення пасажира залізничним транспортом одна сторона (перевізник) зобов'язується перевезти другу сторону (пасажира) до пункту призначення, а в разі здавання багажу – також доставити вантаж до пункту призначення та видавати його особі, що має право на одержання багажу; при цьому пасажир зобов'язується сплатити встановлену плату за проїзд, а при здаванні вантажу – і за провезення вантажу [16, с. 200]. Договір перевезення пасажиру та багажу посвідчується відповідно квитком і багажною квитанцією.

За загальним правилом, зазначений *договір є платним*, однак є певна група громадян, яким законодавством надається право на безоплатний проїзд (періодично або постійно) (наприклад, дитина у віці до семи років слідує за пасажиром безоплатно, якщо не займає окремого місця) або право на пільговий проїзд (наприклад, студентам, учасникам аварії на ЧАЕС тощо).

«Правилами перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу і пошти залізничним транспортом України» передбачені особливості перевезення окремих категорій багажу, вантажобагажу, окремих категорій пасажирів (автомобілів, вантажу НБУ, перевезення депутатів тощо).

Договір перевезення пасажира залізничним транспортом належить до *консенсуальних договорів*, при цьому порядок укладення договору перевезення пасажира відрізняється певною специфі-

кою, яка полягає в тому, що зазначений договір належить до *публічних договорів*, у зв'язку з чим, залізниця зобов'язана вступити з пасажиром в договірні відносини та виконати таке перевезення. При цьому основні умови договору перевезення для всіх пасажирів, які придбали відповідні проїзні документи, повинні бути однаковими.

За способом укладення договір перевезення пасажира залізничним транспортом належить до *договорів приєднання*, тобто його умови визначаються в стандартних формах, які розробляються відповідним органом виконавчої влади на підставі правових актів, і можуть бути прийняті пасажиром не інакше як шляхом приєднання до вже існуючої форми.

На залізничному транспорті є окремі види договорів перевезення пасажирів, які поділяються на категорії: 1) в залежності від швидкості руху – на швидкісні, швидкі та пасажирські; 2) в залежності від відстані слідкування – дальні, міські та приміські [1; 18, с. 150].

Укладення договору перевезення і факт оплати за проїзд підтверджується наявністю у пасажира квитка встановленої форми (зокрема, квитки видаються з зазначенням прізвища пасажира).

У випадку здачі до перевезення багажу пасажиру видається багажна квитанція, що містить відомості про кількість та місць та масу багажу. Згідно правилам перевезення втрачений квиток не поновлюється, а при втраті багажної квитанції багаж видається на підставі письмової заяви пасажира.

Предметом договору перевезення пасажира (як окремого виду договору перевезення) є дії перевізника щодо доставки пасажира в пункт призначення, а при здачі пасажиром багажу – багажу, який повинен бути виданий уповноваженій на його отримання особі, а також дії пасажира по сплаті встановленої плати за проїзд та провіз багажу.

Особливість суб'єктного складу зазначеного договору полягає в тому, що в якості пасажиру виступає фізична особа, а в якості його контрагента – перевізника – виступає транспортна організація, яка за чинним законодавством визнається суб'єктом публічного права.

Страхування пасажирів залізничного транспорту відповідно до Закону України «Про страхування» [2, с. 9] є одним з видів обов'язкового страхування.

Змістом зазначеного договору є сукупність його умов. Договір перевезення наділяє пасажира певними правами, що визначають призначення самого договору та враховуючих особливі життєві обставини, що можуть виникнути у певних груп чи навіть окремих пасажирів (наприклад, повернути придбаний квиток перевізнику з одержанням його вартості за винятком встановленого збору, робити зупинки на шляху сполучення тощо).

Пасажир згідно з чинним законодавством має право на: 1) безпечну і своєчасну доставку до місця призначення, вказаного в проїзному документі, обслуговування під час перевезення згідно з встановленими нормами; 2) поставлення вимог до перевізника щодо виконання ним умов проїзду згідно з договором про перевезення; 3) безплатне перевезення із собою 36 кг ручної поклажі; 4) переоформлення проїзного документа; 5) одержання від перевізника повної і своєчасної інформації про перелік послуг, що надаються, їх вартість, інформації про розклад руху поїздів та ін.; 6) перевідправлення багажу, повернення багажу на залізничну станцію відправлення; 7) відшкодування перевізником збитків за втрачений чи пошкоджений вантаж або вантажобагаж згідно з встановленим спеціальним законодавством порядком тощо.

Пасажир зобов'язаний: 1) сплатити залізниці встановлену плату за поїздку чи перевезення багажу (вантажобагажу); 2) здійснювати поїздку тільки за наявності проїзного документа; 3) дотримуватися на території залізниці та під час поїздки громадського порядку, Правил перевезення, протипожежних та санітарно-епідеміологічних правил тощо.

Оскільки зазначений договір є публічно-правовим, тому на транспортні організації загального користування покладаються певні публічно-правові обов'язки, які спрямовані на створення необхідних умов для належного обслуговування громадян. У зв'язку з цим, як правильно зазначається в літературі, обов'язки транспортних організацій поділяються на три групи: 1) забезпечити всім потенційним пасажирам рівні умови майбутнього договору перевезення; 2) створити мінімальну необхідну матеріальну базу для придбання пасажирського квитка; 3) сформувати систему інформаційного забезпечення для можливості кожної заінтересованої особи отримати вичерпні відомості щодо запланованої поїздки [15, с. 15].

Зазначені обов'язки транспортних організацій носять забезпечувально-організаційний характер (а стосовно майбутніх договорів перевезення пасажирів можуть розглядатися також в якості «переддоговірних» обов'язків), що докладно регламентуються спеціальним законодавством [12, с. 305].

Перевізник має право: 1) відмовити пасажиру у перевезенні у випадках, передбачених законодавством; 2) розпорядитися багажем пасажира, якщо він не був витребуваний у встановлений Правилами термін; 3) відмовитися у прийнятті вантажобагажу у випадках, передбачених правилами; 4) відмовити у посадці в поїзд при пред'явленні пасажиром недійсних проїзних документів тощо.

Основними обов'язками залізниці є: 1) здійснювати безпечне перевезення пасажира до пункту призначення, вказаного у проїзному документі; 2) перевезти багаж пасажира до пункту призначення, вказаного в провізному документі, та видати його пасажиру особисто або уповноваженій ним особі; 3) своєчасно доводити до пасажирів та осіб, які зустрічають, інформацію про прибуття поїзда та зміни у розкладі; 4) забезпечувати відповідність виборчих приміщень, будівель та рухомого складу до нормативних документів щодо їх експлуатації та надавати пасажирам, згідно з встановленими нормами, приміщення для очікування; 5) забезпечувати схоронність ручної поклажі пасажирів у камерах схову, а багажу та вантажобагажу – в сховищах та під час перевезення тощо.

Коло основних обов'язків перевізника передбачено самим визначенням договору перевезення пасажира, проте цим обов'язки перевізника не обмежуються, що пояснюється наявністю забезпечених прав пасажира, зокрема, обов'язком залізниці є не лише доставити пасажира у пункт призначення, але й в період виконання вказаного обов'язку створити пасажиру безпечні і комфортні умови поїздки [14, с. 237].

Отже, за способом правового регулювання всі обов'язки перевізника можна поділити на дві групи: 1) обов'язки, що випливають із передбачених законодавством прав пасажирів, щодо забезпечення цих прав; 2) обов'язки перевізника, які встановлені і регламентовані безпосередньо транспортним законодавством.

Перевезення багажу та вантажобагажу. Одним з основних обов'язків перевізника є забезпечення безпеки пасажира і збереження речей, що з ним перевозяться (ст. 910 ЦК України). *Предметом договору* перевезення пасажиру та багажу є дії перевізника з доставки багажу до пункту призначення і видачі його уповноваженій особі. При цьому необхідно відрізняти речі, які перевозяться пасажиром (ручну поклажу) від речей, які пасажир здає залізниці за багажною квитанцією (багажу). *Ручна поклажа* – речі, що знаходяться у володінні пасажира під час перевезення, плата за перевезення яких не вноситься (виняток, – якщо вага перевищує встановлену норму). *Багаж* – це речі та інші матеріальні цінності, що відправляються пасажиром за окрему плату за наявності проїзних документів у багажному вагоні, який прямує в тому самому напрямку, що і пасажир, про що видається багажна квитанція. *Вантажобагаж* – вантаж, що перевозиться в пасажирських і поштово-багажних поїздах [6; 14, с. 139].

Виникнення у перевізника обов'язка з доставки багажу та видачі його у пункті призначення пасажиру або іншій особі, яка має право на його одержання, залежить виключно від дій самого пасажира, які здійснюються ним у межах укладеного договору перевезення. У випадку реалізації пасажиром свого права на здачу багажу перевізнику, у останнього виникає обов'язок щодо своєчасної доставки багажу до пункту призначення, забезпечення його збереження під час перевезення і видачі його уповноваженій особі. У випадку перевезення пасажиром лише ручної поклажі, його право на здавання багажу залишається нереалізованим, і відповідно, зобов'язань у залізниці з цього приводу не виникає.

Законом визначені питання контролю перевезень і обслуговування пасажирів, який здійснюється посадовими та службовими особами залізниць, контролерами-ревізорами поїздів, працівниками технологічного контролю, ревізорами-інструкторами з контролю пасажирських поїздів щодо дотримання пасажирами та перевізником вимог Статуту залізниць України [6], «Порядку обслуговування громадян залізничним транспортом», «Правил поведінки громадян на залізничному транспорті», посадових інструкцій тощо.

Кожен учасник перевізного процесу несе відповідальність перед пасажиром, відправником вантажобагажу з моменту прийняття багажу чи вантажобагажу до перевезення і видачі багажної квитанції [19, с. 726]. Кожна наступна залізниця чи суб'єкт підприємницької діяльності, який приймає багаж чи вантажобагаж, вступає тим самим у договір перевезення і покладає на себе всі обов'язки, які виникають при цьому.

При незбереженні багажу та простроченні у його доставці, перевізник несе відповідальність, якщо не доведе відсутність своєї вини. Межі відповідальності перевізника залежать від оголошеної вартості багажу, а, якщо вона не була оголошена – розмір відшкодування визначається його вартістю. Крім того, перевізник зобов'язаний повернути провізну плату, стягнуту за перевезення втраченого, не збереженого, зіпсованого чи ушкодженого багажу. За прострочення доставки багажу сплачується штраф у певному відсотку від провізної плати, при цьому інші можливі збитки відшкодуванню не підлягають.

За загальним правилом на перевізника не покладаються обов'язки щодо забезпечення їх збереження на шляху прямування, оскільки турбування про це покладається на пасажира (виняток – незаконні дії працівників транспортної організації або в результаті аварії на залізниці). Навпаки, законодавством на пасажира можуть покладатися певні обов'язки щодо перевезення ручної поклажі.

Крім того, в інтересах захисту прав пасажирів та покращення їх обслуговування на залізниці передбачена відповідальність перевізника за затримання відправлення та прибуття пасажира у пункт призначення у вигляді сплати штрафу, але при наявності вини залізниці.

Перевізник відповідає за втрату, нестачу, псування або пошкодження багажу і пошти. Він відповідає (у розмірі фактичної шкоди) за їх схоронність з моменту прийняття їх до перевезення і до видачі одержувачу, якщо не доведе, що втрата, нестача, порча або пошкодження багажу і пошти виникли внаслідок обставин, які перевізник не міг запобігти і усунення яких від нього не залежало (ст. 127 СЗУ).

Пасажир, що постраждав внаслідок затримання або прибуття транспортного засобу, вправі реалізовувати своє право на захист своїх порушених прав, що передбачені, зокрема, Законом України «Про захист прав споживачів» [5], вимагаючи при цьому відшкодування йому моральної шкоди [10; 20]. Разом з тим, необхідно розробити та класифікувати підстави відшкодування моральної шкоди пасажиру в залежності від того чи іншого виду порушення, що здійснив перевізник.

У випадку заподіяння шкоди життю або здоров'ю пасажиру залізниця несе перед пасажиром відповідальність за правилами, встановленими главою 82 ЦК України. В інтересах захисту прав пасажира закон, незважаючи на наявність в даному випадку договору, встановлює для пасажирських перевезень позадоговірну (деліктну) відповідальність залізниці при ушкодженні життя або здоров'я пасажира.

Існування зазначеного правила пояснюється тим, що перевізник як джерело підвищеного небезпеки відповідає за здоров'я та життя пасажира, у зв'язку з чим його відповідальність настає незалежно від наявності вини (ст. 1187 ЦК). У таких випадках законом передбачається можливість відшкодування моральної шкоди за правилами, встановленими чинним законодавством України [10; 11; 20]. Разом з тим, потребує вдосконалення чинного законодавства щодо порядку відшкодування моральної шкоди, завданої пасажиру під час надання послуг з перевезення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про залізничний транспорт : Закон України від 04.07.1996 № 273/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 40.
2. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 року // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 18.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40.
4. Цивільно-процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 року // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 40-42.
5. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 30.
6. Статут залізниць України : постанова Кабінету Міністрів України від 06.04.1998 № 457 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 14.
7. Порядок обслуговування громадян залізничним транспортом : постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.1997 № 252 // Офіційний вісник України. — 1997. — № 12.
8. Про затвердження Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України : наказ Мінстрансу України від 28.07.1998 № 297 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 40.
9. Про обов'язкове особисте страхування від нещасних випадків на транспорті : постанова Кабінету Міністрів України від 14.08.1996 року № 959 // Урядовий кур'єр. — 1996. — № 213-214.
10. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.95 р. № 4.
11. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди : Постанови Пленуму Верховного Суду України від 27.03.92 р. № 6 // Постанови Пленуму Верховного Суду України у цивільних справах / за заг. ред. В. Т. Маляренко. — К., 2004.
12. Брагинский М. И. Договорное право. Книга четвертая / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. — М. : «Статут», — 2004.
13. Булгакова І. В. Транспортне право України : академ. курс. : підруч. / І. В. Булгакова, О. В. Клепкова — К. : Ін Юре. — 2005.
14. Залесский В. В. Транспортные договоры : учеб.-практ. пособ. / В. В. Залесский. — М. : Юринформцентр, 2001.
15. Залесский В. В. О защите прав пасажира в отношениях с транспортной организацией-перевозчиком / В. В. Залесский // Право и экономика. — 2000. — № 9.
16. Луць В. В. Контракти в підприємницькій діяльності : навч. посіб. / В. В. Луць. — К. : Юрінком Інтер, 2001.
17. Тарасов М. А. Транспортное право / М. А. Тарасов. — Ростов н/Дону : Изд-во Ростовского университета, 1968.
18. Тарасов М. А. Договор перевозки / М. А. Тарасов. — Ростов н/Дону : Изд-во Ростовского университета, 1965.
19. Харитонов Е. О. Гражданское право Украины : учеб. / Е. О. Харитонов, Н. А. Саниахметова. — Х. : Одиссей, — 2008.
20. Цивільний кодекс України : наук.-практ. комент. / за ред. Є. О. Харитонова. — Х. : Одіссей. — 2010.

АНОТАЦІЯ

Сірко Р.Б. **Договір перевезення пасажира залізничним транспортом: загальні положення. –** Стаття.

В запропонованій статті надається загальна характеристика договору перевезення пасажира залізничним транспортом. При цьому наголошується, що перевізник як джерело підвищеної небезпеки відповідає за здоров'я та життя пасажира, у зв'язку з чим, його відповідальність настає незалежно від наявності вини.

Ключові слова: договір перевезення, залізничний транспорт, залізниця, пасажир.

АННОТАЦИЯ

***Сирко Р.Б.* Договор перевозки пассажира железнодорожным транспортом: общие положення. –** Статья.

В предложенной статье дается общая характеристика договора перевозки пасажира железнодорожным транспортом. При этом акцентируется внимание, что перевозчик как источник повышенной опасности отвечает за жизнь пассажира, в связи с чем его ответственность наступает независимо от наличия вины.

***Ключевые слова*:** договор перевозки, железнодорожный транспорт, железная дорога, пассажир.

SUMMARY

***Sirko R.* Agreement of transportation of passenger by a railway transport: generals are Article.** – Article.

In the proposed article a general description of passenger transportation contract by means of rail is given. A special attention is focused on the carrier as a source of increased danger which is responsible far a passenger's life and in this connection the carrier is liable irrespective of its fault.

***Keywords*:** transportation contract, railway transport, railway (s), passenger.